

ВУЛІЧНЫЯ МЯНУШКІ МЯСТЭЧКА МОТАЛЬ ЯК ЭЛЕМЕНТ НЕМАТЫРЫЯЛЬНАЙ ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ

Фёдар Рацык

ДУА “Дастоеўская сярэдняя школа імя Ф. М. Дастоеўскага (Моталь, Беларусь)

dusmenistan@mail.ru

У артыкуле разглядаецца генезіс, бытаванне і сучасны стан вулічных мянушак мястэчка Моталь на Заходнім Палессі.

Ключавыя словы: імя, мянушка, прозвішча, Моталь, Заходняе Палессе

Fedor Ratsik

Dostoevsky Secondary School named after F. M. Dostoevsky (Motol, Belarus)

The article examines the genesis, existence and current state of street nicknames of the town of Motol in Western Polesie

.Keywords: name, nickname, surname, Motol, Western Polesie

Моталь – вёска Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці (мал. 1), былое мястэчка, упершыню ўзгаданае ў XV стагоддзі, – у 2013 годзе налічвае каля 1700 двароў [5], месціцца на правым беразе ракі Ясельда.

Жыхары Моталы – спадкаемцы цікавай і адметнай культуры (мал. 2), якая неаднаразова апісвалася даследчыкамі фальклору [1], [2], [3], [4]. Мэта гэтага артыкула – занатаваць вулічныя мянушкі жыхароў Моталы, якія існуюць у жывым бытаванні ў XXI стагоддзі, удакладніць іх генезіс і сувязі з традыцыйнай культурай маталян.

Мал. 1. Краявіды Моталы. 2012г.

Мал. 2. Носыбіты традыцыйнай культуры ў Мотальскім строі. 1930-я г. Фота М. Раманюка.

У Моталі, як буйным населеным пункце з вялікай колькасцю насельніцтва, найбольш востра адчувалася патрэба выкарыстання мянушак для ідэнтыфікацыі і выдзялення чалавека сярод аднавяскоўцаў, сваякоў з аднолькавым прозвішчам.

У працэсе збірання звестак мною былі апытаны Рацык Вольга Паўлаўна 1955 г. нараджэння, Міховіч Ганна Андрэеўна 1936 г. нараджэння, абедзве карэнныя жыхаркі, якія распавялі мне пра вулічныя мянушкі сваіх бацькоў, крэўных, сваякоў, суседзяў і абставіны надзялення маталян мянушкамі.

Міжпакаленняя перадача мянушак пры ісаванні паралельна афіцыйнага прозвішча з цягам часу дазволіла назапасіць *носыбітам традыцыі* каштоўныя веды аб тым, што імя само па сабе валодае не толькі пэўнай інфармацыяй аб чалавеку, але і аб гісторыі яго продкаў. Напрыклад, калі у родзе было адно прозвішча але род быў пладавіты, то асобным членам сям’і надаваліся складаныя мянушкі: Попэнко Вышня, Попэнко Харошый, Попэнко Капраль, Попэнко Молодец. З гэтых чатырох у сучасным асяроддзі існуе у трансфармаваным выглядзе толькі: Ліда Капралёва.

Адной з першых распаўсюджаных катэгорый з’яўляецца калектыўная мянушка, утвораная ад назвы месца былога пражывання – Дубовэц (урочышча Дубавец), Осуньчанка/Осуньчаньца (Асаўніца), Тышкуўка/Тышковэц (Тышкавічы), Зазіранка/Зазіраньца (Заазер’е), Дыдовычанка/Дыдовычаньца (Дзедавічы), Панцыўка/Панцовэц (Панцавічы), Ополянка/Ополяньца (Опаль), Упырывэц/Упырыўка (Ур’ірава), Псышчанка, Псышчурыха/Псышчур (Псышчава), Варачанка (Вартыцк), Замошанка/Замошанчук (Замошша), Молодыўка/Молодовэц (Моладава), Бусянка (Буса), Гніўчанка (Гнеўчыцы), Чэмэраха (Чамярын), Смэрдюха (Смэрдзяча, з 1961 года Красіеўка), Тэлэханка (Целяханы), Обрыўка/Обровэц (Аброва), Тоболанка (Табулкі), Клытэнка (Клятняя), Омэлэн/Омэлэнчыха (Амяльная), Сінкеўка (Сінкевічы), Пынчуха (Пінск), Столінка (Столін), Гоцко (Гоцк).

Між іншым, утвораныя ад такіх этнонімаў-мянушак прозвішчы часта сустракаюцца на даволі значнай адлегласці ад той мясцовасці, назва якой стала іх асновай. З больш далекіх мясцовасцей такія: Рускай, Махачкала, Васо (грузін), Восток (з акружэнцаў у ВАВ), Тамбоўка (Тамбоў), Француз (магчыма звязана з вайной 1812), Украінка, Хахол /Хахлуха, Рыжанка (Рыга), – часта адзначалі тых, хто прыехаў на сталае месца жыхарства. Не міналі і тых, хто знаходзіўся за межамі краіны: Одэса, Амэрыканцы, Пітерскій, Чувашка, Караганда, Херсон, Фрыц, Германка.

Асобна можна выдзеліць трансфармаваную шляхам пераходу назвы паселішча ў прозвішча і яго вытворную: Роздзялоўка (Раздзялоўскі, Раздзялавічы Ганцавіцкі р-н), Ляхоўчыха (Ляхавец, Ляхавічы), Калыянчукова/Калыянчук (Калілы).

У асобную групу трэба выдзеліць мянушкі якія утварыліся ад назваў жывой і нежывой прыроды, звязаных з імі уласцівасцямі: Баран, Бараныха, Берозка, Бзом, Бобрыха, Бусько, Ворон, Воўк, Вэрбыныха/Вэрбыныч, Грыбка, Гусачыха, Гусіха, Ерш, Жук, Жука, Жучок, Жучка, Зайкі, Зайчык, Зайчыха/Заец, Зайчук, Кабан, Кабаныха, Камарэй, Карпук, Карпэнык, Качка, Каштаныха, Каштаня, Клешч, Коза, Козёл, Кокудак, Кот, Котыха, Котыра, Коцык, Кулычка, Кулычыха, Лапа, Лапчук, Ліса, Лосік, Лось,

Муха, Медведь/ Мэдвэдыха, Мышкота, Мышэлэіха/Мышэлэй, Окунь, Овадыха, Осёл, Півень, Рыбынячыха, Рачыха (Ракова –Рак), Созон, Соко́руха (сокорыть-сакоча), Соко́тырыха, Сорокіўка, Турач, Хрушчанка, Цуца, Цыпыха, Цялё, Шкурка, Шчэбэтун, Шэлягова(Сэляг-Селязень), Ярчыха (яркае – мяўкае).

Не абмінулі мянушкі і працоўную дзейнасць іх уладальнікаў: Акадэмік (мае дзье вышэйшыя адукацыі), Дзецка (дзіцячы доктар), Выпіска (адказны за выпіску пацыентаў з бальніцы), Дояр (перадавы па даенню кароў), Монетчык (займаўся падробкай грошай), Ключ (загадчык магазіна), Немка (настаўніца нямецкай мовы), Пысундэль (пісар пры гміне), Художнік (мастак Рамановіч Іван Мікалаевіч), Садовод, Столярыха, Технар, Фотограф (адзін з першых хто пачаў здымаць на відэакамеру).

Вялікая колькасць мянушак прайшла працэс трансфармацыі імен з набыццем сваёй прыметнай афарбоўкі на шляху свайго фарміравання: Алочка (Алла), Антюк, Антошчыха/Антошка (Антон), Аркодеец (Аркадзь), Гордзі (Гардзеі),Грыноўцова/Грыновэц, Грыныха, Грынь, Грыц, Грышкова/Грышко, Грышуля, Рыгорусь, Рыгошка, Рыгуш (Рыгор), Давыдчыха (Давід), Данё, Данылыха/Даныло (Даніл), Бора (Барыс), Валячка (Валянціна), Вара, Вароха (Варвара), Васо, Васылэнчыха, Васылэнько (Васіль), Вася (Васіліна), Верошка (Вераніка), Дарка (Дар'я), Дэмочкова, Дэмыдково/Дэмыдко (Дзямід), Вітюля (Віця), Войцашыха/Войцах (Войцэх), Володеіха/Володей (Уладзімір), Галына, Гальцэ (Галіна), Гандзуля, Ганеўка, Ганеха, Ганіца, Ганулыч, Ганюта (Ганна), Гапусюк (Агапа), Гаракова/Гарак, Гарасынько, Гарачоня/Гарачок (Герасім), Глаша (Пелагея), Дэнысыкова/Дэнысык, Дэнысыха/Дэнысь (Дзяніс), Егарова/Егар (Ігар),Езэпак, Езэпуха, Езэпыха, Езэпах (Язэп), Еўгенюк (Яўген), Ёўда (Ёўдакія), Іллюцова/Іллюч (Ілля), Іванушка, Івашка, Шван, Джван, Янкіўська/Янкіўській (Іван), Жэнтэй (Яўген), Калэнык (Каленік), Карпачыха/карпака (Карп), Кірчыха/Кірэц (Кірыл), Кононыха/Конон (Конан), Корэныха/Корэнь, Корнічык (Карней), Костюшка (Канстанцін), Кузьма, Кузьміч (Кузьма), Лазорцова/Лазорэц (Лазар), Ларык (Ларыса), Ласканіха (Ласкань), Левонык, Лявон, Леўко (Леанід), Лёка, Малёша (Аляксеі), Макарыха/Макар, Максык (Максім), Манёха, Манька, Манька-оксэнька, Маньця, Маньчыха, Манюха, Мар'еша (Марыя), Марочко (Марк), Мартын, Мартынчык, Мартэнючыха/Мартынюк, Марцэй (Марцін), Матвій (Матвей), Мерон (Мірон), Мітуня (Дзьмітрый), Мусеіха/Мусій (Маісеі), Колюн, Мыколюшыха/Мыколюха (Мікалай), Мыхалочко, Мэйша, Мэшко (Міхаіл), Надоля (Наталля),Настулін, Настаея бородата (Насця), Нэстэркі, Нэстюр (Нестар), Ныконыха (Нікан), Огапа (Агаф'я), Олэжэк (Алег), Олэсючыха (Алесь), Омэлькова/Омэлько (Емяляян), Опанас (Афанасій), Охрэіха (Ахрэм), Пара, Параня, Парапа, Парчыха, Пасера,Пася, Парашуня, Парка, Псюрка, Пуся (Параскева), Павэлык, Папавэль,Паўліна, Паўлінка, Паўлосыха/ Паўлос, Паўлюс, Паўлючыха, Пашка (Павел),Петрук, Петрушка, Пэтрыяныха/Пэтрыян, Пэтрыско (Пётр), Піліпей, Піліпко, Тэлымоныха (Піліп), Платон, Потапчыха/Потапчук (Патап), Прокоп (Пракоп), Райка,Райкін (Рая), Савэйко, Саўка (Сава), Сафраня, Зосітка (Зося), Самусіха/Самусь (Самусь), Сашук, Сяндоха, Сянька, Шура (Аляксандр), Сёмка, Семучыха/Семук, Сёмчыха, Сень, Сэмэньчыха, Сэмэньк (Сямён), Серожыха (Сяргей), Созон (Сазон), Стась (Станіслаў), Сэдурэча (Сідар), Тадэіха/Тадэй, То́да, Тодосык, Тодось, Тодося, Хвэдеп, Хвэдора, Хвэдурашка, Хвэзько, Хвэзьчуныха (Фёдар), Тарасыха, Тарасюкова/Тарасюк, Тарасючыха (Тарас), Тонька (Антаніна),Троша (Трафім), Тыхонюк, Тыхун (Ціхан), Франька (Франц), Халастоныха/Халастон (Халастон), Харытоныха (Харытон), , Хомыўка/ Хомовыч, Хомыч (Фама), Хілімовыч (Філімон), Юрко (Юра), Якоўка (Якаў), Ярына (Ірына).

Часта мянушкі надаваліся чалавеку за яго анатамічныя і фізіялагічныя асаблівасці: Басішка, Басыло (бас),Белый, Біла, Білыха, Золыха/Золюк, Стальныый, Чорна/Чорныый, (колэр валасоў), Бздунова, Бобок, Бобына, Бочка, Бубуін, Бусько, Губыха, Гузыха, Гура, Длінныый, Дрысля, Дыгдэль, Зуб, Кадык, Качан Копыца, Копычка, Красныый, Клэпка, Колупай, Лелепутыха, Лемох, Леўша, Лыбук, Лысыха, Лямпочка, Моргайка, Моргайчук, Памідор, Палка, Пампуля, Пузік, Сліва, Слойчык, Стожок, Цыўка, Шнурок (форма і асаблівасці цела), Бачуля, Дыба, Дыўнюк, Каляска, Капора, Ласыха, Манера, Молодец , Мутька, Понура, Пудэль, Пыжыха/Пыжык, Слабакова/Слабак, Топтуха, Байка, Баюшка, Болбот, Трынькало, Трынько, Трыньчыха, Цыбулыха, Шэпонька (гаварыць), Тура, Турач, Туруша (глухі), Шлапак, Шалун (асаблівасці паводзін), Люлька (паленне), Бородііха, Борода, Бородэлыха (барадаты), Жэлезныый (моцны), Штопа, Соёмьнка (дэфект мовы).

Не абмінулі працэс утварэння мянушак і гістарычныя з'явы і працэсы: Аладін, Бакс, Большэвічка, Гагарын, Героёва/Герой, Дефіцытна, Жыдык, Капраль, Кліент, Кубінка, Мать-героіня, Маёрова/Маёр, Маскалыха, Немцова/Немэц, Політка, Прыймачыха/Прыймак, Пушкін, Русланыха, Советскій, Сталін, Сьватыый, Тіран, Шпіенка.

Але найбольшую каштоўнасць прадстаўляюць мянушкі, якія без больш грунтоўнага даследавання не могуць паведаміць даследчыку якую-небудзь інфармацыю: Айдоч, Аладін, Анік, Анэюшка, Арэ, Афоня, Бабей, Бабчына, Базак, Бакаляр, Балаганыха/Балаган, Баландеіха/Баландей, Балэйко, Баляка, Бандээр, Бацакер, Бейзерыха, Блошукова, Блызючка/Блызюк, Боблыха/Бобэль, Богня, Бо́дра, Большыха/Большо, Босячыха/Босяк, Ботюхова/Ботюх, Боўкуныха, Букатючыха, Буксына/Букса, Буланыха/Булан, Булашыха, Бусетчыха, Бутьманова/Бутьман, Бызык, Бынчура/Бынчурыха, Быручыха/Бырук, Бэ́бко, Бэ́лэм, Бэўшо́ва/Бэўш, Вавэркова, Вакулюк, Васольчыха/Васолька, Верша, Воёшта, Возік, Вылыўка, Выстепка,

Галаван, Галагіш, Галагут, Галай, Ганцова/Ганэц, Гацакова/Гацак, Гашыха/Гах, Гевыха/Геў, Гідалева/Гідаль, Гіліч, Гішэдыкова/Гішэдык, Глаша, Глэч, Голдыха/Голда, Голеджыха/Голега, Голёпчучыха/Голёпчук, Гольдочыха, Грабарыха, Грэбныха, Губчыха/Губка, Гутыха/Гута, Дёба, Джога, Джудя, Дзорук, Дзэгар, Дідуў, Долючка/Долюк, Дошкочыха, Драіха/Драй, Друпачыха/Друпач, Дудыха/дуда, Дуча, Дэмчурка/Дэмочко, Дэркачыха, Дэрэшыха, Дядіха, Ёвыха/Ёв, Ездок, Жуіха/Жуй, Журова/Жур, Загладыха, Задэрка, Зек, Зібка, Зонька, Зушыха, Зынаіха/Зынай, Зынюкова/Зынюк, Зэйдыха, Кадэмыха, Казадё, Какушыха, Калошыха/ Калош, Камачка, Камачыха/Камака, Каналія, Каплун, Карапузь, Касаныха/ Касан, Касіло, Касэнюк, Кашамаіха/Кашамай, Кебезь, Кедурова/Кедур, Келя, Кетчыха/Кетко, Кец, Кецук, Клэм, Клэп, Книга, Козюба, Колодыха/Колода, Коломба, Комэдыіха/Комэдыя, Копля, Короля, Коска, Кострубач, Коўбасыха, Коўжова, Коўжыха, Коштырыха, Кошыха, Круц, Кручыха, Крэштальныха, Кук, Кунада, Кундэлыха/Кундэль, Курта, Кусок, Кутіка, Кутіка, Лагодічыха, Ладё, Ладік, Лапкава/ Лапка, Латыха/ Лата, Лепліха/Лёпля, Летка, Лобанова/Лобан, Лоіха, Лухтан, Луцучыха/Луцук, Луя, Лысовета, Лэзэнык, Лэйба, Лэпэташка, Любонька, Любэзнычыха/Любэзныка, Лямчыха, Мадаша, Малыцкова/Малыцко, Мамэіха/Мамэй, Манджа, Маслянка, Махорка, Мацула, Мохель, Мынына/Мына, Мычка, Мэёр, Мэйта, Мэлё, Нагумчык, Нахамка/Нахамчук, Ненушка, Нянь, Ожэмшыха, Оксентык, Ончыха/Онко, Охарыўка, Ошурок/Ошурко, Падё, Палей, Паненка, Папік, Парыш, Пателіха, Патто, Патя, Паўштуль, Паўшук, Пелік, Перка, Пештыха/Пешта, Пілё, Погоцкій, Політурыха, Поплыха/Попэль, Попшта, Попэнко Вышня, Попэнко Харошый, Попэнчыха, Попэныха, Порохнячыха, Пособій, Поцый, Пранік, Прылегалова, Прытка, Пуцько, Пуўторака, Пуц, Пшык, Пыздрыца, Пысоцкі, Пытля, Пэйсыха, Пэрэчушыха, Пэчэныха/Пэчэіч, Розумныха, Росадыха, Рубэль, Рыдыкулева/Рыдыкуль, Рыжка, Рыка, Рэйдыха/Рэйда, Рэчкіна/Рэчка, Самуляка, Саулына, Святка, Скрыня, Смэтя/Смэтых, Соломія, Спірт, Срунда, Страпка, Стэшан, Суплючыха/Суплюк, Суслыха/Суэль, Сырыха/Сыр, Сысун, Сысюкова/Сысюк, Сэлягова, Сэрка/Сэркова, Сэрода, Сэрчыха, Тарылчыха/Тарылка, Тобачыха, Топкова, Траска, Тромба, Трубка, Тулеш, Туня, Тусь, Тымчыха/Тымко, Унучка, Хаврэй, Хазяйка, Халун, Харчыха/Харко, Хвесько, Хвылюсыха, Хвыля, Хоропэль, Хролыха/Хрол, Хруль, Цапыха, Цвір, Цвыр, Цмар, Цмарук, Цурка, Цуца, Цыганыха/Цыган, Цыгорыіха/Цыгорый, Цыдуха, Цыпыха, Цэмчыха/Цэмко, Цэнгель, Чабыха, Чвак, Чварыха, Чмырова, Чобуткова, Чомба, Чуня, Чуханка/Чуханчук, Чухова/Чух, Чыкіда, Чынча, Чырка, Чычаіха, Шайка, Шаіха, Шалашанка, Шамас, Шая, Швар, Шкварка, Шкетік, Школюк, Шкура, Шкурка, Шкутына/Шкута, Шлём, Шлэччыха, Шмагіш, Шмэк, Шпорта, Шпырыха, Штарый, Штэкла/Штэклыха, Шурпак, Шчыпулыха, Шымэлыха, Шэрэпына/Шэрэпа, Шэтік, Юдэл, Юнгерыха/Юнгер.

Напрыканцы магчыма зрабіць наступныя высновы.

1. Вулічныя мянушкі жыхароў Моталы, якія існуюць у жывым бытаванні ў XXI стагоддзі – у асноўным, звязаныя з захаваннем традыцый продкаў у паўсядзённай камунікацыі іх носьбітаў. Але пачынаюць набываць сілу тэндэнцыі замены мянушак афіцыйнымі прозвішчамі, як гэта адбываецца з тымі, хто пераехаў на сталае месца жыхарства і мае прозвішча адзінае у дадзенай мясцовасці.

2. Мянушкі перадаюцца наступным чынам: ад бацька сына, ад маці – дачцэ, пры выхадзе замуж – можа утварыцца двойная альбо трайная мянушка у розных сітуацыях. Усё больш і больш мянушкі застаюцца толькі у народнай памяці, так як сыходзяць іх уладальнікі, а новыя пакаленні не лічаць важным захоўваць такі пласт народнай культуры.

3. У вулічных мянушках маталян адлюстраваны розныя факты з жыцця іх продкаў, іх дзейнасці, сучаснага становішча падзей, узаемаадносін паміж жыхарамі, напрыклад: Капраль (капрал у Арміі Польскай), Дефіцытна (у свай час займалася продажам дефіцытных тавараў), Русланыха (адна з першых удзельніц мастацкай самадзейнасці, якая спявала як вядомая спявачка), Германка (бацька немец у Першую сусветную вайну).

1. Веска над Ясельдай: Гіст.-краязн. нарыс / П.С.Стасевіч. - Мн.: Польша, 1991. - 99, [2] с.
2. Народная кухня маталян / Наваградскі Тадэвуш Антонавіч, Алюніна Ірына Уладзіміраўна, Захаркевіч Сцяпан Артуравіч. - Мінск: [б. в.], 2009. - 99 с. – (Кулінарныя традыцыі Беларускага Палесся).
3. Моталь і маталяне / Рэгіна Гамзавіч; фота аўтара // Алеся: Штомес. грамад.-публіцыст. і літ.-маст. часоп. для жанчын і сям'і / Заснав.: Дзярж. кам. Рэсп. Беларусь па друку. 2010. — № 9. — С. 18—19
4. Марыя Саковіч і яе ўнёсак у гісторыю і фальклор Брэсцка-Пінскага Палесся / Рамановіч Павел, Ермаковіч Леанід // Моўнакультурная прастора Брэсцка-Пінскага Палесся: зборнік навуковых артыкулаў: [у 2 ч.] / Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Установа адукацыі "Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна", Кафедра гісторыі беларускай мовы і дыялекталогіі; [рэдкалегія: М. М. Аляхновіч і інш.] — Ч. 2 — С. 61—63
5. Вёска Моталь [Электронны рэсурс]. – Режим доступу : http://be.wikipedia.org/wiki/Вёска_Моталь. – Дата доступу : 07.04.2021г.